

Artesa, terra d'assentaments

Moltes vegades, la pròpia dinàmica quotidiana ens allotja en un espai, tan habitual, que se'ns fa difícil valorar-ne totes les seves potencialitats. Aquest és el cas del nostre municipi, que s'alimenta d'un llarguíssim passat que ha anat construint el nostre present i que, a la vegada, ens responsabilitza del propi esdevenidor.

A l'editorial del número 233 de *La Palanca* se'ns recordava que Artesa és l'eterna oblidada, que no figura als mapes i a les guies turístiques, que perd pistonada a nivell empresarial i que els organismes oficials l'exclouen a l'hora de segons quines concessions. Cal recordar, però, que la identitat d'un poble l'escriu la pròpia història i tan sols cal donar un tomb pel municipi per veure l'immens patrimoni històrico-cultural del que som dipositaris. També cal admetre que la història l'escriuen les dones i els homes que habitem un territori determinat, en el nostre cas dones i homes que tenim la responsabilitat de donar a conèixer quin és el nostre potencial i és a partir d'aquesta projecció del coneixement que ens podem fer valer.

Partint d'aquestes premisses, i amb el títol "Artesa de Segre, Pas a Pas", volem posar en marxa una nova secció en aquesta revista amb la pretensió de mostrar els trets que caracteritzen el nostre municipi i aprofundir en ells.

Artesa de Segre és un municipi d'una gran diversitat paisatgística que abraça des de les planes de secà del sud, fent frontera amb la comarca de l'Urgell, fins a les muntanyes i boscos del nord, a tocar del Pallars Jussà. El creuen, d'est a oest, les artèries del Segre i el Canal d'Urgell; i al bell mig d'aquesta varietat hi tenim la fructífera horta. Dins d'aquesta gran àrea de 176 km², diversos vèrtexs geodèsics, valls, barrancs i rierols complementen la rica orografia que regala belles imatges i agradables sensacions als seus visitants.

Aquest extens terreny ha estat, des

dels orígens de la vida, terra d'assentaments. Els primers que el varen habitar, fa 60 milions d'anys, foren els dinosaures que deixaren literalment la seva petjada a la Vall d'Ariet per tal de recordar-nos-ho. Quant al poblament humà, hem pogut constatar la presència de la primera cultura sedentària: l'home del Neolític (5000-2200 anys aC), principalment a la Roureda de Vernet. L'edat de Bronze (1.800-700 anys aC) ens ha deixat les restes de poblats a Colldelrat i Refet. Els ibers

poden trobar restes com els de la mesquita d'Anyà i la zona denominada la mesquita prop de Baldomar, població amb el nom derivat –diuen– de Vall d'Omar. Un altre exponent dels efectes dels àrabs és el Tossal de les Viudes, on la llegenda ens diu que després de la matança que varen fer de tots els homes cristians d'Alentorn, les dones els enterraren en aquestes tombes que encara avui podem veure en aquest indret. Diverses conquestes i reconquestes dels cristians recuperaren la terra

que fou repartida en alocs per als que serien els nous senyors dels diversos nuclis poblacionals del territori. A partir del 1038, en què

Mir de Tost es fa amb el castell d'Artesa i altres, es recupera l'espai territorial i aquest evoluciona en la mesura que ho fa el país. Tenim constància de l'assentament de l'orde del Temple a Vernet, quan Ramon de Vernet els féu donació de la torre de Vernet, el juliol del 1175, gairebé 50 anys després del naixement d'aquest ordre militar.

Fent un salt en la història, cal recordar la possessió del territori per part del Monestir de Montserrat des del 1507 fins la desamortització de Mendizábal, l'any 1835. Al llarg del temps, Artesa de Segre ha viscut diferents distribucions territorials amb compres, vendes i

Tan sols cal donar un tomb pel municipi per veure l'immens patrimoni històrico-cultural del que som dipositaris

(700-200 anys aC) van estar instal·lats amb una important població a Antona. Anníbal va creuar el municipi amb el seu exèrcit, l'any 217 aC, per la mateixa ruta en la que els romans hi construïren el camí que portava de Lleida a la Seu d'Urgell. D'aquest pas dels romans, també s'hi han trobat restes. Els visigots hi deixaren empremta. Els àrabs hi visqueren des de mitjans del segle VIII fins a la definitiva conquesta cristiana, entre els anys 1018-1026, per part d'Ermengol II, amb l'ajuda del comte Berenguer Ramon I de Barcelona. A més de les fortificacions que ens varen deixar el àrabs, encara

annexions fins a la configuració del municipi actual.

L'actual municipi està format per un total de 22 nuclis de població: Alentorn, Anya, Artesa de Segre, Baldomar, Clua, Colldelrat, Collfred, Comiols, El Pont d'Alentorn, Folquer, La Fàbrica, La Vedrenya, Montargull, Montmagastre, Sant Marc del Batlliu, Seró, Tudela de Segre, Vall d'Ariet, Vall-llebrera, Vall-llebrerola, Vernet i Vilves. Aquesta unió de pobles converteix el municipi en un dels més atomitzats de Catalunya. La majoria d'aquestes poblacions sorgeix a l'Edat Mitjana, a partir d'una possessió senyorial o alodial amb castell i església.

Al llarg de la història han estat moltes les famílies i els prohoms que han destacat, entre ells els comtes "Ermengaudum i Berengarium", és a dir Ermengol II d'Urgell i Ramon Berenguer I de Barcelona, els quals conqueriren als àrabs el territori que concediren al que fou el gran conqueridor de la vall d'Àger, Arnau Mir de Tost. Aquest i la seva esposa Arsendis testaren el castell a favor de la seva filla Letgardis, esposa de Guerau de Cabrera. Més tard, al 1194, són els Ribelles els que esdevindran senyors d'Artesa. Altres famílies poblaren la zona, com per exemple els Alentorn; dos d'ells, Onofre i Miquel, foren presidents de la Generalitat de Catalunya, el primer de 1608 a 1611 i el segon de 1635 a 1638. També els Vernet, dels quals Arnau de Vernet fou canonge de la seu de Lleida l'any 1254. I els Vall-llebrera, els Tudela, els Baldomà, els Agna (Anya)...

De Vernet també cal destacar Antoni Borges i els seus fills Josep i Miquel, tots ells guerrers carlins. Josep Borges va ser nomenat per Francesc II General en Cap del seu exèrcit per tal de conquerir el regne de Nàpols, que estava en mans de Garibaldi i el rei Victor Manuel. Va ser en aquesta campanya, després d'una vida molt intensa, on va ser capturat i afusellat l'any 1861.

Moltes altres famílies han tingut la seva representativitat al llarg de tota la història d'Artesa de Segre: els Gralla, els Balagueró, Granyó, Boronia, Plens,

Mahull, Biure, Margarit, Cardona, Trepat, Pijoan, Espinal, Escolà, Samarà, Trueta, Aldavó, Marsol, Maluquer, Tugues, Folguera, Solé, per anomenar-ne algunes de les més repetides en el llibre *Història d'Artesa de Segre* d'en Josep Lladonosa.

Com a prohoms de projecció en la història recent cal destacar, entre molts d'altres, el Sr. Eduard Maluquer i la seva esposa Maria Anzizu; grans benefactors d'Artesa de Segre; Joan Maluquer i Viladot, conegut amb el sobrenom de Don Juanito, que va ser

President de la Diputació de Barcelona mentre Macià era President de la Generalitat; el bisbe Agustí Bernaus (1863-1930), missioner caputxí que evangelitzà l'Equador, Colòmbia i Costa Rica; i el doctor Antoni Trueta i Puigredon, cirurgià nascut a Artesa el 1763 i avantpassat del cèlebre Josep Trueta i Raspall.

També l'arquitectura està extensament present en el municipi amb diverses mostres de restes de castells medievals com ara el Castellot, darrer vestigi de la fortalesa d'Artesa, on hi havia, a més, les tres torres derruïdes al 1837 que formen la part principal de l'escut de la ciutat d'Artesa de Segre, coneguda amb el sobrenom de la ciutat dels

tres castells en referència a les esmentades torres. Altres castells que foren centres claus de defensa, allotjament i focus de cultura són els de Montmagastre, Malagastre, Grialó, Comiols, Vernet, Vall d'Ariet, Tudela, Seró i molts d'altres dels que, si bé ens resta la història, actualment no en queda cap vestigi.

L'arquitectura religiosa també ens sorprèn amb notables joies del romànic com les ermites de Sant Serni a Vall-llebrerola, Sant Martí de Collfred, La Vedrenya, Sant Bartomeu a la Vall d'Ariet, Sant Marc del Batlliu, Vernet, Sant Romà de Comiols, les restes de la Canonja de Sant Miquel de Montmagastre i les de Sant Miquel del Grialó. Altres esglésies, també d'origen romànic, han anat sofrint modificacions amb el pas dels anys i hi destaquen moltes façanes esdevingudes barroques, amb característics rosetons sobre la porta d'entrada, com són les de Folquer, Baldomar, Vall-llebrera, Alentorn...

En l'àmbit de l'arquitectura civil cal destacar la construcció del 1548, amb façana plateresca, anomenada Casa Nova, que fou construïda pels monjos de Montserrat que aleshores eren els senyors d'Artesa. Aquest edifici feia les funcions de casa de govern. Avui, conegut amb el nom de La Granja, s'ha convertit en habitatge de pisos després de patir una brutal mutilació tant interna com externa.

D'entre el 1500 i el 1700 són una bona part de les cases que actualment formen els nuclis de Baldomar, Vernet, Vall-llebrera, Seró, Anya, Tudela, el casc antic d'Artesa, Vilves, entre d'altres.

Al 1906, al Pont d'Alentorn s'hi construeix la Colònia de la Fàbrica, una veritable joia de l'arquitectura modernista industrial que, mirada amb deteniment, amaga senzills detalls estètics de gran bellesa.

Altres formes de construccions escampades per la geografia artesenca les trobem en forma de dòlmens (construccions megalítiques), tombes antropomòrfiques excavades a la roca, pedrons dedicats a diversos sants i marededús,

trinxeres, búnquers i refugis de la darrera guerra, cabanes de pastor, coves d'habitatge, trulls, ponts, peixeres, aqüeductes, masies i cases pairals, xemeneies industrials, etc.

En l'aspecte cultural cal destacar el Museu del Montsec d'Artesa de Segre amb una riquíssima col·lecció de troballes del municipi de totes les èpoques des del Neolític. També a

Baldomar hi ha el Museu Paleontològic i Arqueològic, amb una col·lecció de peces on, a més de restes i ous fossilitzats de dinosaure, hi ha una important col·lecció de material prehistòric. Altres col·leccions privades documenten diversos aspectes del municipi.

En la vessant religiosa no seria just oblidar la comunitat benedictina de Refet, on s'hi venera la talla romànica de la Mare de Déu de Refet. Aquesta és una congregació amb uns determinats trets característics que la fan diferent a qualsevol altre de les del món catòlic.

Pel que respecta a l'associacionisme cultural, són moltes les entitats que estan fent la història d'Artesa de Segre. La més emblemàtica i més antiga és la Societat Coral la Dàlia Blanca, fundada el 1904, en la que actualment s'hi concentren diverses seccions que treballen la cultura des del teatre, el cinema... El Club de Lectures, fundat el 1956, és una entitat que recull en el seu si un important fons documental sobre Artesa de Segre. L'Associació Cultural la Roureda està fent, des de 1999, una important tasca de catalogació i de descobriments en el àmbit de l'arqueologia local. L'Orfeó Artesenc ja ha complert 30 anys de bona música coral. Altres societats representatives són la Germandat de Sant Sebastià, els Amics de la Sardana, el Grup Cultural i Recreatiu d'Alentorn, el Grup Cultural la Travessa d'Anyà, l'Associació de les artesanes actives, els Amics de Ràdio Artesa de Segre, el Club de Bitlles de Montmagastre... i així fins a un total d'una cinquantena d'entitats.

Pel que respecta a les tradicions, Artesa de Segre és una de les poblacions catalanes que conserva una festa anual, la Fira de Sant Bartomeu, i un mercat dels més antics de Catalunya concedits pel rei Alfons IV el Magnànim l'any 1443. En Joan Amades recull en el seu *Costumari Català* diverses manifestacions tradicionals com el Ball Rodó al so de la cançó de la *Raimundeta*, les fogueres del Carnestoltes, els aplecs del Salgar i del Pla, *El ball de les Garlandes* i *La Contradansa d'Alentorn*. Algunes d'aquestes tradicions ja s'han perdut, però formen part del propi costumari. També formen

Tot aquest bagatge històric, paisatgístic i monumental no pot deixar indiferent a cap dels nostres visitants

part del patrimoni cultural i tradicional els antics oficis com el de forcaire, carboner, baster, carreter, boter, feines del camp...

La fauna, la flora i la vegetació és una altra de les riqueses patrimonials del municipi, una gran varietat d'aus, mamífers, rèptils, insectes i coleòpters competeixen en la cadena alimentària. Moltes són les espècies de flors de muntanya que es poden trobar en els diversos ecosistemes i, a més de diverses famílies vegetals, mercès al desnivell del territori (des dels 294 m a l'Horta fins als 1.283 m a la carena de la muntanya de Sant Mamet a la Vall d'Ariet) s'han catalogat una seixantena d'espècies

d'arbres. L'agricultura de secà i de regadiu, junt amb la ramaderia, són els principals sectors econòmics del municipi. La caça i la pesca també tenen espai a les nostres terres.

No podem oblidar la taula. Artesa potser no té un plat específic autòcton que la pugui identificar gastronòmicament, però sí que hi sobresurten un bon feix de productes elaborats al mu-

nicipi, alguns de prestigi internacional com ara els vins de la D.O. Costers del Segre, fruit de les característiques condicions climatològiques de la zona. També el formatge de llet de cabra elaborat a la Cooperativa Formatgera de Clua té un molt bon nivell gastronòmic amb importants premis aconseguits.

Altres productes són els propis de la terra com els bolets, la tòfona, els espàrrecs, per citar-ne alguns dels trobats al bosc, i els famosos melons de secà. La carn i els embotits elaborats pels artesans del municipi tenen una altíssima qualitat. Cal esmentar, també, la petita indústria de l'oli, amb un alt nivell qualitatiu. Una selecció de restaurants situats a la ciutat d'Artesa són un bon punt de partida per a començar un dels infinits recorreguts que poden fer per tot el municipi.

Tot aquest bagatge històric, paisatgístic i monumental no pot deixar indiferent a cap dels nostres visitants, i encara menys quan tenen la possibilitat d'endinsar-se per les nostres vies i camins i descobrir en viu el gran atractiu que ofereix el municipi. És per això que, com anunciàvem més amunt, i captivats per aquest petit gran món, iniciarem un seguit d'articles que sota el títol "Artesa de Segre, Pas a Pas" anirem redescobrint, mes rere mes, els indrets que configuren el bell i, per a molts, desconegut territori d'Artesa de Segre.

Ramon I. Canyelles

<http://artasadesegre.tripod.com>